

UNIVERSITATEA PEDAGOGICĂ DE STAT „ION CREANGĂ”

Cu titlu de manuscris
C.Z.U.: 376 (043.2)

BELIBOVA SILVIA

**DEZVOLTAREA COMUNICĂRII LA COPIII CU
DEFICIENȚE MULTIPLE**

534.01 – PEDAGOGIE SPECIALĂ

Autoreferatul tezei de doctor în științe pedagogice

CHIȘINĂU 2015

Teza a fost elaborată la Catedra *Psihopedagogie Specială* a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”.

Conducător științific: Racu Aurelia, doctor habilitat în istoria științelor, profesor universitar

Referenți oficiali:

1. Cojocaru-Borozan Maia, doctor habilitat în științe pedagogice, profesor universitar, UPSC „Ion Creangă”

2. Gonciaruc Svetlana, doctor în științe pedagogice, conferențiar universitar, USEFS

Componența Consiliului Științific Specializat:

1. Bucun Nicolae, președinte, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar

2. Stempovschi Elena, secretar științific, doctor în științe pedagogice

3. Dorgan Viorel, doctor habilitat în științe pedagogice, profesor universitar

4. Bodrug-Lungu Valentina, doctor habilitat în științe pedagogice, conf. universitar

5. Rotaru Maria, doctor în științe pedagogice, conferențiar universitar

6. Moroșan Raisa, doctor habilitat în medicină, profesor universitar

Susținerea va avea loc la 24.09.2015, ora 14:00, în ședința Consiliului Științific Specializat D 33 534.01 – 01 din cadrul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, pe adresa: str. I. Creangă, nr. 1, bl. 2, sala Senatului, MD-2069, Chișinău, Republica Moldova.

Teza de doctor și autoreferatul pot fi consultate la Biblioteca științifică a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” și pe site-ul CNAA: www.cnaa.acad.md.

Autoreferatul a fost expediat la 19 august 2015.

Secretar științific al Consiliului Științific Specializat,

doctor în pedagogie, conferențiar universitar

Stempovschi Elena

Conducător științific,

doctor habilitat, profesor universitar

Racu Aurelia

Autor

Belibova Silvia

© Belibova Silvia, 2015

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea și importanța temei. Problema dereglării comunicării la copiii cu deficiențe multiple și a caracterului complex al adaptării acestora la condițiile societății contemporane capătă o însemnătate din ce în ce mai mare. Condiția obligatorie a includerii efective a copiilor cu deficiențe multiple în spațiul educativ constă în evidența maximă a posibilităților și nevoilor educaționale specifice ale acestor copii. În plus, eficiența demersurilor recuperative în raport cu acești copii depinde, în mare măsură, de nivelul de dezvoltare a mijloacelor verbale de comunicare, deoarece anume acestea determină posibilitățile copilului de a se implica plenar în diverse activități. Rolul hotărâtor al comunicării în dezvoltarea psihică a copilului este demonstrat prin caracterul ireversibil al nedevelopării copiilor ce au crescut izolați de comunicarea umană. Pentru dezvoltarea armonioasă a copilului cu deficiențe sunt importante nu doar procesul comunicării cu adulții, îndeosebi cu părinții, ci și comunicarea cu semenii.

Dezvoltarea competențelor de comunicare și importanța acestora pentru dezvoltarea generală a copiilor cu deficiențe multiple este studiată în măsură mult mai mică decât comunicarea copiilor sănătoși. Această lacună devine evidentă în procesul familiarizării cu lucrările ce vizează problemele copiilor cu deficiențe multiple. Actualmente se impune, de asemenea, necesitatea unei analize profunde a legităților de dezvoltare a comunicării la categoria dată de copii.

Au fost elaborate lucrări teoretico-experimentale, dedicate studierii complexe a vorbirii copiilor cu deficiențe multiple, elaborării recomandărilor pentru compensarea dereglărilor de vorbire ce se atestă la copiii din categoria respectivă. Dar lipsesc cercetările cu privire la dezvoltarea la acești copii a competențelor de comunicare, de coordonare a componentei verbale la nivel discursiv. Astfel se impune, ca fiind una de stringentă actualitate, problema studierii comunicării la copiii cu deficiențe multiple, abordarea tulburărilor de dezvoltare a acestora de pe poziții comunicativ-pragmatice.

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemelor de cercetare. Cercetările științifice referitoare la studierea dereglărilor vorbirii orale la copiii cu deficiențe în general reflectă particularitățile aspectelor fonetic, lexical, gramatical ale sistemului funcțional verbal, indică insuficiența funcției reglatoare a vorbirii în organizarea și dezvoltarea activității psihice a copilului [24; 27; 28; 29; 30 ș.a.]. În același timp, particularitățile vorbirii orale a copiilor cu deficiențe multiple, ca formă specifică de disontogeneză, practic nu sunt studiate sub aspectul actualizării sistemului verbal-lingvistic al comunicării. În plus, capacitatea copilului de a produce expresii pentru a acționa asupra gândurilor și sentimentelor

interlocutorului are o importanță socială definitorie în planul formării funcției comunicative a vorbirii sale.

Л.С. Вygотский, încă la începutul secolului al XX-a, a demonstrat și explicat rolul decisiv al comunicării în dezvoltarea psihicului uman, calitatea acesteia de condiție fundamentală pentru evoluția ascendentă a personalității umane. El a formulat *legea genetică a dezvoltării culturale* care, ulterior, a stat la originile a numeroase studii în domeniul psihologiei infantile. În acest context, au fost elaborate studii complete referitoare la impactul comunicării asupra dezvoltării limbajului, în special la copii [26; 29; 35; 36], a conștiinței de sine [15; 29 ș. a.], a statutului psihosocial al persoanei [21; 29; 32; 36 ș. a.]. Au fost examinate profund diverse aspecte ale comunicării din perspectiva unei mai bune cunoașteri a psihologiei vîrstelor și a impactului comunicării asupra dezvoltării cognitive [12; 13; 17; 25; 34; 36; 40 ș.a.], a corecției și dezvoltării lexicului la copiii deficienți [16] etc.; au fost elaborate modele psihopedagogice de dezvoltare a limbajului la copii cu reținere în dezvoltarea psihică (RDP) [11], precum și modele de intervenție în procesul pregătirii pentru școală a copiilor cu tulburări de limbaj [14].

Totuși, comunicarea copilului cu deficiențe multiple se prezintă ca una dintre cele mai complicate și, totodată, mai puțin studiate probleme din psihopedagogia specială națională. Analizând situația prin prisma acestei finalități, putem afirma că problema elaborării unui model pedagogic de dezvoltare a comunicării la copilul cu deficiențe multiple necesită un studiu continuu.

Scopul și obiectivele cercetării. *Scopul* cercetării l-a constituit elaborarea și aplicarea modelului pedagogic de dezvoltare a comunicării la copiii cu paralizie cerebrală infantilă (PCI) asociată cu DM în baza studierii particularităților de comunicare ale acestora.

Atingerea scopului a fost condiționată de realizarea unor **obiective generale**, precum: identificarea reperelor conceptuale privind particularitățile comunicării la copii cu deficiențe; stabilirea particularităților comunicării la copii cu PCI asociată cu DM; elaborarea unui model pedagogic de dezvoltare a comunicării la copii cu PCI asociată cu DM; aprobarea experimentală și evaluarea eficienței *Modelului pedagogic de dezvoltare a comunicării în activitatea copiilor cu PCI și DM*; elaborarea concluziilor și recomandărilor pentru părinți și cadrele didactice.

Metodologia cercetării s-a conformat scopului și obiectivelor lansate, surselor antrenate și a inclus metode: *teoretice* – documentarea științifică, modelizarea teoretică, analiza, generalizarea, sinteza, deducția; *empirice* - observația, conversația, testarea; anamneza (studierea și analiza datelor și a documentației medico-pedagogice); *experimentale* – experimentul psihopedagogic (de constatare, formativ și de control); *statistice și matematice* – inventarierea,

depozitarea și analiza matematică a datelor cercetării: *criteriul-t Student, studiul corelațiilor după Pirson.*

Noutatea și originalitatea științifică a cercetării constă în aceea că a fost realizată analiza structural-funcțională a comunicării la copiii cu PCI asociată cu DM, precum și studiul comparat experimental al dezvoltării comunicării la copiii cu DN și copiii cu PCI asociată cu DM. Determinarea și interpretarea specificului dezvoltării comunicării la copiii cu PCI asociată cu DM a asigurat elaborarea și implementarea *Modelului pedagogic de dezvoltare a comunicării* la această categorie de copii. Astfel, au fost argumentate științific posibilitățile dezvoltării comunicării la copiii cu PCI asociată cu DM și eficiența modelului pedagogic elaborat.

Problema științifică importantă soluționată rezidă în argumentarea teoretico-aplicativă a eficientizării procesului de comunicare la copiii cu PCI asociată cu DM în baza aplicării Modelului pedagogic de dezvoltare a comunicării.

Semnificația teoretică. În rezultatul studiului realizat au fost cercetate, evaluate și evidențiate particularitățile comunicării la copiii cu PCI asociată cu DM; a fost întemeiată necesitatea elaborării și aplicării unui model de dezvoltare a comunicării la această categorie de copii. Rezultatele investigațiilor îmbogățesc bazele teoretice ale pedagogiei speciale cu noi cunoștințe referitor la specificul comunicării la copiii cu PCI asociată cu DM și intervenția pedagogică în scopul eficientizării procesului dat.

Valoarea aplicativă a lucrării rezidă în posibilitatea de utilizare pe scară largă a *Modelului pedagogic de dezvoltare a comunicării la copiii cu PC asociată cu DM* în condițiile școlii auxiliare, centrului de reabilitare, școlii incluzive, serviciilor de asistență psihopedagogică; adaptarea *Modelului* pentru utilizarea de către psihopedagogi, cadrele didactice de sprijin și părinți în procesul socializării copiilor cu PCI și DM; posibilitatea includerii *Modelului* în ghiduri metodologice și suporturile didactice pentru pedagogi și părinți, precum și în predarea cursului *Psihopedagogia persoanelor cu deficiențe multiple* la Facultatea de psihologie și psihopedagogie specială a UPSC „Ion Creangă”.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere:

- Comunicarea are particularități specifice la copiii cu PCI asociată cu deficiență mintală, spre deosebire de cei cu dezvoltare normală.
- Comunicarea defavorabilă a copiilor cu PCI asociată cu deficiență mintală este determinată de caracteristicile specifice ale acestei categorii de copii și de condițiile specifice ale situației lor sociale de dezvoltare.
- Dezvoltarea comunicării la copiii cu PCI asociată cu deficiență mintală poate fi realizată prin acțiuni special organizate în activități formative.

Implementarea rezultatelor științifice. Modelul pedagogic elaborat a fost prezentat și actualmente este implementat în activitatea practică a pedagogilor și părinților din Centrul de Reabilitare *Asclepio* din localitatea Varnița, raionul Anenii Noi.

Aprobarea rezultatelor cercetării. Rezultatele cercetării au fost aprobate în cadrul ședințelor Catedrei de Psihopedagogie Specială a UPS „Ion Creangă”, la conferințele științifice din cadrul UPS „Ion Creangă” și din cadrul altor universități. Aspectele esențiale ale studiului au fost prezentate și discutate la Conferința științifică jubiliară „UPS din Chișinău la 70 de ani” (28–29.10.2010); Conferința științifică anuală a cadrelor didactice și doctoranzilor UPS „Ion Creangă” (5.04.2012); Conferința științifică cu participare internațională „Interferențe universitare – integrare prin cercetare și inovare” (25–26.09.2012); Conferința internațională „Problematika educației incluzive în Republica Moldova: perspective și soluții practice” (19–20.10.2012); Conferința științifico-practică „Managementul psihopedagogiei speciale: provocări și perspective” (22–23.10.2012); Conferința a IX-a Est- și Central-Europeană Regională cu privire la comunicarea alternativă (28.06–02.07.2013); Conferința științifico-practică internațională „Comunicarea alternativă și augmentativă ca bază pentru dezvoltarea, reabilitarea și instruirea persoanelor cu dereglări în dezvoltare” (18–20 septembrie 2014).

Publicațiile la tema tezei. La tema tezei au fost publicate 12 articole științifice, dintre care 2 articole în reviste științifice de profil [3; 8], 5 – în culegeri științifice [1; 2; 4; 6; 7] și 5 – în materiale ale conferințelor științifice naționale și internaționale [5; 9; 10; 19; 20].

Volumul și structura tezei. Teza conține: introducere, 3 capitole, concluzii și recomandări, adnotare (română, rusă, engleză), bibliografia din 230 titluri, 13 anexe, 142 pagini de text de bază, 25 figuri, 35 tabele.

Cuvinte-cheie: *dezvoltare, comunicare verbală și nonverbală, deficiențe multiple, copil cu paralizie cerebrală infantilă asociată cu deficiență mintală, relații interpersonale, model pedagogic, mijloace de comunicare.*

CONȚINUTUL TEZEI

În **Introducere** sunt fundamentate noțiuni precum: actualitatea cercetării, gradul de cercetare a problemei, importanța studierii temei; sunt formulate problema științifică, scopul și obiectivele investigației. În contextul finalităților, sunt elucidate: valoarea teoretică și aplicativă a cercetării; sunt prezentate aspectele implementării rezultatelor și modalitățile de aprobare a acestora.

În Capitolul I, ANALIZA SITUAȚIEI ÎN DOMENIUL COMUNICĂRII COPIILOR CU DEFICIENȚE, au fost examinate reperele teoretice ale conceptului de comunicare, abordările

prezentate în literatura de specialitate. Au fost expuse particularitățile de dezvoltare a comunicării la copiii cu deficiențe mintale și cei cu PCI asociată cu DM. Sunt prezentate unele metode și tehnici moderne de asistență pedagogică a copiilor cu deficiențe multiple.

În majoritatea cazurilor, studiile efectuate asupra deficiențelor multiple și a problemelor pe care acestea le scot în prim-plan se bazează pe abordarea acestora în complex și în interconexiune. Deficiențele multiple sunt considerate de către cercetători drept un ansamblu de diverse sindroame ereditare, congenitale sau dobândite pe parcursul vieții, care, ca rezultat al defectului primar predominant, se manifestă prin dificultăți de adaptare și de integrare socială [24; 31 ș.a.]. Sursele de specialitate denotă existența diverselor opinii și criterii de abordare a problemei ce vizează sistematizarea formelor de deficiențe multiple. Cele mai frecvente abordări sunt cele care iau în considerație gravitatea deficienței intelectuale; se bazează pe manifestările clinico-fiziologice și tabloul neurodinamic al bolii; acordă importanță primordială etiologiei și influențelor funcționale ale acesteia.

Deficiențele multiple se regăsesc în majoritatea sindroamelor deficienței de intelect, în unele deficiențe fizice și în deficiențele senzoriale, dar mai ales în cazul asocierii acestora. La această categorie se atribuie și asocierea PCI cu DM.

Se cunoaște faptul că în cazul PCI sunt afectate îndeosebi acele structuri cerebrale, cu ajutorul cărora se realizează mișcările voluntare. Bineînțeles, compromiterea acestor structuri nu poate să nu se răsfrângă în mod deosebit de negativ asupra formării vorbirii. Mai mult decât atât, dereglările de dezvoltare a vorbirii la copiii cu PCI asociată cu DM sunt condiționate și de insuficiența experienței verbale practice, a activității obiectual-practice și de joc, a contactelor sociale [31].

Repercusiunile practice ale acestor dereglări multiple, în special ale celor educaționale, dacă e să ne referim la copii, sunt dintre cele mai grave și greu de depășit. La elevii cu PCI și DM se observă îndeplinirea haotică, în afara unui plan, a însărcinărilor. De asemenea, la ei se atestă o scădere drastică a necesității de a comunica verbal și, ca urmare, se instaurează condițiile ce duc spre limitarea experienței verbale. La acești copii funcția comunicării se dezvoltă neuniform, deoarece utilizarea mijloacelor de comunicare are caracter limitat. Este ușor de observat că acești copii se deosebesc de semenii lor prin pasivitate sporită, reticență în inițierea contactelor, izolare.

La copilul de 7-8 ani cu PCI asociată cu DM, în funcție de gravitatea deficienței, posibilitățile de exprimare și redare a ideilor se mențin în general scăzute. Experiența sa personală și socială săracă, dar mai ales nivelul său slab de înțelegere a limbajului îngreunează mult stabilirea contactului cu cei din jur. Pe lângă faptul că aceștea au un vocabular limitat, ei

utilizează adesea cuvintele în sens eronat, propozițiile, frazele sunt scurte, eliptice, iar vorbirea este incoerentă [23].

Dezvoltarea copiilor cu PCI asociată cu DM nu poate avea loc în afara actului comunicării. De aici importanța covârșitoare a formării competențelor de comunicare, capabile să contribuie la formarea sferelor cognitivă, emoțională și motorie ale copiilor. Totodată, formarea și dezvoltarea la acești copii a competențelor de comunicare constituie unul dintre cele mai specifice și dificile compartimente ale activității recuperativ-educative. Interacționând individual cu copiii din categoria dată, cadrele psihopedagogice ar trebui să folosească toate mijloacele de comunicare accesibile – verbale și nonverbale, acestea din urmă anticipând ceea ce va fi transmis verbal, înlocuind, în unele cazuri, cuvintele sau frazele, dublând conținutul comunicării verbale. Apelând la diverse modalități de comunicare, specialiștii îi pot ajuta pe copii să-și însușească un volum cât mai mare de deprinderi comunicative [37].

Studiul teoretic a condus la formularea unor direcții specifice în activitatea de recuperare-dezvoltare cu copiii cu deficiențe multiple (PCI și DM), care au o importanță deosebită în dezvoltarea competențelor de comunicare la acești copii: formarea mecanismelor activității obiectuale și ludice; dezvoltarea tipurilor productive de activitate (desen, aplicație, construire); cunoașterea mediului ambiant; formarea mijloacelor nonverbale de comunicare, fixarea regulilor de comportare comunicativă în procesul dialogului nonverbal [33; 41]. S-a demonstrat că activitatea de recuperare-dezvoltare cu copiii deficienți mintal cu PCI urmează a fi orientată spre asigurarea procesului de socializare a contingentului dat de copii [22; 39 ș. a.].

Luând în considerare ideile despre unitatea indestructibilă a tuturor aspectelor psihice în viața reală a personalității, despre rolul proceselor psihice și verbale ca operații reglate conștient de către personalitate, legate de soluționarea problemelor existențiale, efectivă pentru depășirea dereglărilor activității comunicative caracteristice copiilor cu PCI și DM poate fi lărgirea sferei comunicării, modificarea calitativă a conținutului și direcționării acesteia prin organizarea specială a activităților de joc și productive, a timpului liber dezvoltativ și a lucrului instructiv-educativ [18; 37; 38 ș.a.].

De menționat însă că studiul teoretic n-a atestat și cercetări experimentale, care să fi abordat complex și unitar direcțiile nominalizate și să fi sintetizat idei și concepte, principii și criterii de dezvoltare a comunicării la această categorie de copii.

Caracteristicile tabloului teoretic al cercetărilor în domeniul dezvoltării la copiii cu PCI și DM sunt sintetizate de *concluziile*:

1. Paralizia centrală infantilă asociată cu deficiența mintală este atestată, în spațiul cultural european, din cele mai vechi timpuri, dar ameliorarea acestora prin acțiuni educaționale

întemeiate științific este menționată din anii 1850, iar în principatele române, începînd cu anii 1860. De la începutul sec. XIX – sfîrșitul sec. XX fenomenul este examinat în Basarabia și R.Moldova preponderent în contextul cercetărilor realizate în Rusia/URSS, fapt care explică și abundența trimiterilor la autori din această zonă.

2. Cercetările realizate în domeniul paraliziei centrale infantile asociată cu deficiența mintală sintetizează un tablou clinic-psihofiziologic-pedagogic semnificativ, suficient și oportun cercetării noastre:

- a fost stabilită perioada de afectare a sistemelor cerebrale – perioada precoce;
- s-a demonstrat că afectarea sistemelor cerebrale în perioada precoce atrage după sine nedezvoltarea lor totală, precum și asocierea deficienței mintale;
- deficiența psihofiziologică provoacă acestor copii, în toate cazurile, retard în dezvoltarea psihofiziologică generală (de auz, vîz, volitive etc.), dereglări de comunicare (receptarea vorbirii/înțelegerea după auz și elaborarea discursului verbal) și experiențe slabe și defectuoase de comunicare;
- nedezvoltarea fonetico-fonematică a limbajului la copiii cu PCI asociată cu DM se asociază cu dereglările structurii lexico-gramaticale într-o măsură mai mare decît la copiii cu deficiență mintală;
- dereglările de comunicare îi dezavantajează pe copiii cu paralizii centrale infantile asociate cu deficiența mintală în plan educațional și social.

3. Caracteristica complexă a tabloului clinic-psihofiziologic-pedagogic a confirmat existența problemei de cercetare (nevalorificarea suficientă, științific întemeiată, a tabloului clinic-psihofiziologic-pedagogic), a conturat limitele obiectului de cercetare și scopul acesteia (dezvoltarea competențelor de comunicare la copiii de 7-8 ani cu PCI asociată cu DM), precum și metodologia de cercetare.

Concluziile date argumentează oportunitatea elaborării unui sistem de activități pedagogice de dezvoltare a comunicării la copiii cu PCI asociată cu DM.

Capitolul II, CERCETAREA EXPERIMENTALĂ A COMUNICĂRII COPIILOR CU PARALIZIE CEREBRALĂ INFANTILĂ ASOCIATĂ CU DEFICIENȚĂ MINTALĂ, descrie domeniul, etapele, materialul și metodele de cercetare, prezintă o caracteristică generală a metodologiei didactice aplicată în cadrul experimentului de constatare. Conform programei de cercetare, a fost elaborată o anchetă destinată adulților care participă activ și permanent la educarea și instruirea copilului. Au fost realizate: metoda studierii mijloacelor verbale de comunicare în situații experimentale, metoda diagnosticării formelor de comunicare (după M.И. Лисина), metoda studierii relațiilor interpersonale (după René Jili). Un studiu integral,

retrospectiv a scos în evidență impactul unui model pedagogic de dezvoltare a comunicării la copiii cu PCI asociată cu DM.

Cercetarea experimentală și intervenția pedagogică, reflectate în capitolele 2 și 3 ale lucrării, au fost realizate în perioada anilor 2010-2013.

În cercetarea empirică a fost antrenat un eșantion de 64 de copii școlari mici (7-8 ani), format din două loturi experimentale: primul lot experimental – 32 de copii cu PCI (diverse forme) asociată cu deficiență mintală medie, care aveau vârsta cuprinsă între 7 și 8 ani: 18 copii sunt beneficiari ai Centrului de Reabilitare *Asclepio* din satul Varnița, raionul Anenii Noi, 14 copii – elevi ai Școlii-internat auxiliare nr.6 din mun. Chișinău; al doilea lot experimental – 32 de copii cu dezvoltare normală, cu vârsta de 7-8 ani, sînt elevi ai Instituției Publice Liceul Teoretic Varnița.

Scopul experimentului de constatare a constat în stabilirea particularităților comunicării la copiii cu PCI asociată cu DM.

În contextul experimentului, am avut de verificat următoarele ipoteze:

- între comunicarea copilului cu parcurs normal de dezvoltare și cea a copilului cu PCI asociată cu DM există deosebiri semnificative, comunicarea verbală fiind în corelație nemijlocită cu dezvoltarea intelectuală a copilului;

- copiii cu PCI asociată cu DM se confruntă cu mari dificultăți în procesul de comunicare, aceste dificultăți fiind condiționate de scăderea necesității de a comunica verbal, limitarea experienței verbale, precum și de caracterul limitat al utilizării mijloacelor de comunicare.

La testarea inițială, s-au observat diferențe valorice între grupurile de copii la toți indicatorii studiați (figura 1): calitățile comunicative, mijloacele verbale de comunicare, formele dominante de comunicare, relațiile interpersonale.

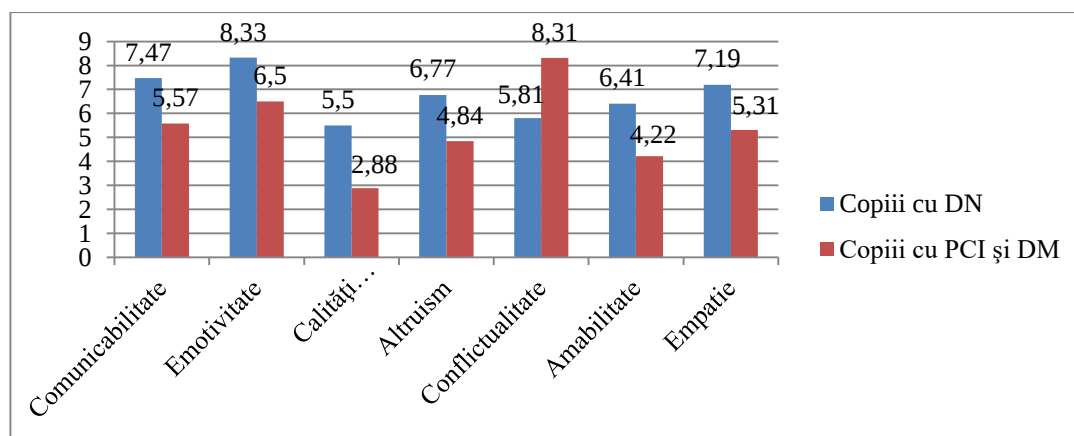

Fig. 1. Caracteristicile comunicării copiilor cu PCI și DM la etapa de constatare

Insuficiența formării comunicabilității, caracteristică copiilor cu PCI asociată cu DM se exprimă prin instabilitatea sau absența totală în colectiv a unor grupuri distincte (asociații) de

copii; prin caracterul limitat al cercului comunicativ; prin preferarea adultului în calitate de partener comunicativ; deseori prin atitudinea indiferentă față de semenii.

Copiii cu PCI asociată cu DM nu au dat dovadă de capacități de organizare a activității comune în grupul de semenii: asociațiile copiilor se distingeau prin durata scurtă de funcționare, epuizarea rapidă a imboldurilor spre colaborare.

Referitor la componenta emoțională a comunicării: dacă interacțiunea cu adultul decurgea, la majoritatea copiilor cu PCI asociată cu DM, pe un fundal emoțional destul de favorabil, atunci în comunicarea cu semenii acești copii deseori demonstau indiferență, iar în unele cazuri – chiar agresivitate și negativism.

Totodată, observăm la copiii cu PCI și DM un nivel destul de înalt al conflictualității comparativ cu copiii cu DN (figura 2).

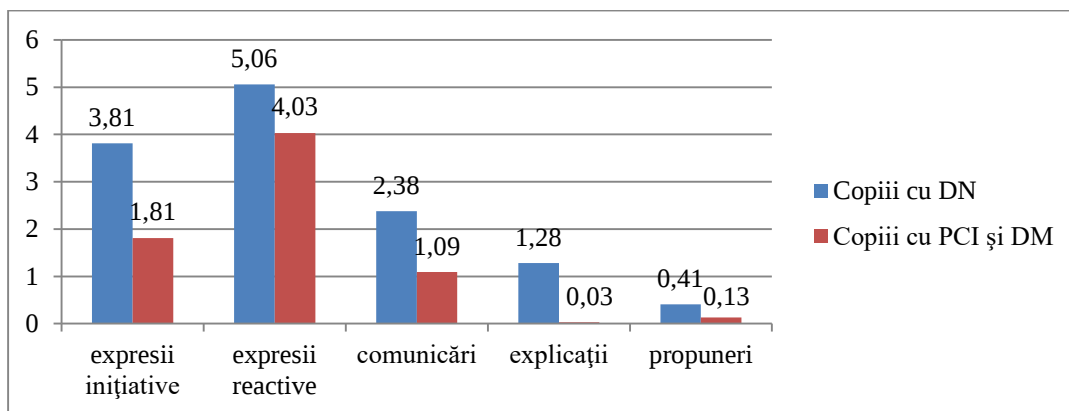

Fig. 2. Indicii comunicării situativ-practice cu adultul a copiilor cu PCI și DM

Majoritatea copiilor cu DN au demonstrat o atitudine indiferentă față de acest tip de activitate. Specifică pentru acești copii era executarea momentană a tuturor acțiunilor, deseori fără însoțire verbală.

Datele din figura 2 prezintă folosirea de către copiii din ambele grupuri a diverselor tipuri de expresii verbale în cadrul jocului *Dimineața păpușii Anișoara*, demonstrând deosebiri semnificative în utilizarea de către copiii ambelor grupuri a majorității tipurilor de expresii. La utilizarea propunerilor deosebirea este mai puțin semnificativă.

În situația comunicării nesituativ-cognitivă (examinarea cărții) la majoritatea copiilor cu PCI și DM caracteristice au fost epuizarea rapidă a atenției, instabilitatea interesului, distragerea, manipulări nespecifice (aruncarea cărții) (figura 3).

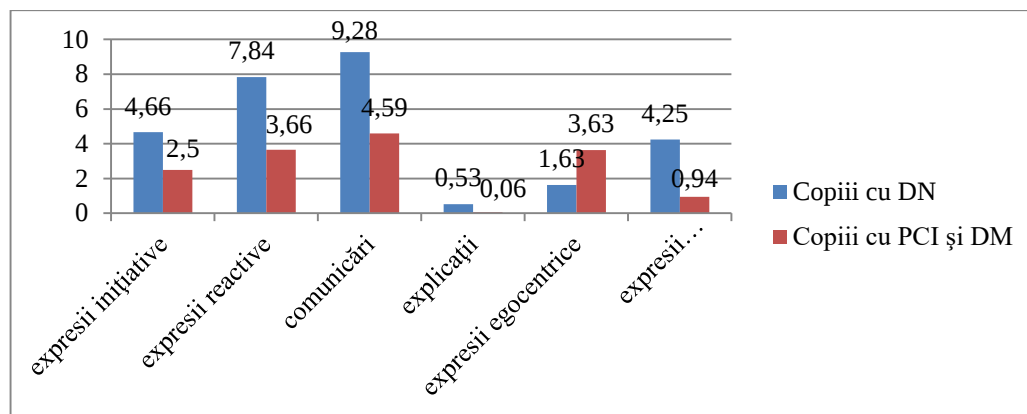

Fig. 3. Indicii comunicării nesituativ-cognitive cu adultul (examinarea cărții)

Deosebiri semnificative în utilizarea diverselor tipuri de expresii sunt condiționate de nivelul diferit al dereglărilor activității cognitive, de caracteristicile calitative și cantitative ale cercului de cunoștințe, de specificul reprezentărilor despre mediu la copiii cu PCI asociată cu DM. Se observă utilizarea în măsură mai mare a expresiilor egocentrice la copiii cu PCI și DM (prin prisma intereselor și sentimentelor personale).

Copiii cu PCI și DM nu manifestau interes pentru stabilirea și menținerea contactului în situația comunicării nesituativ-personale; se limitau la identificarea imaginii proprii, uneori – a imaginilor altor copii, numind prenumele corespunzător sau folosind gesturile indicatoare. Își focusau atenția pe particularitățile exterioare ale colegilor, și nu pe comportamentul lor sau relațiile cu aceștia (figura 4).

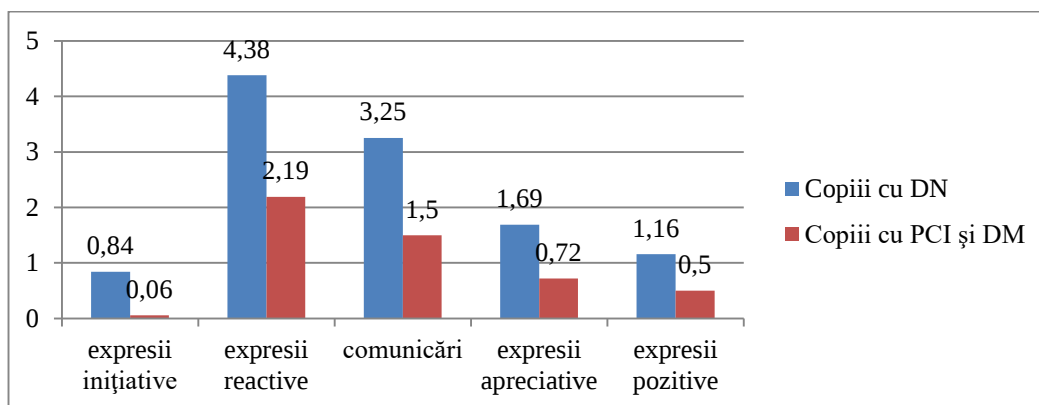

Fig. 4. Indicii comunicării nesituativ-personale cu adultul

Au dat dovadă de un caracter limitat al mijloacelor lingvistice de exprimare a intențiilor comunicative și, precum se vede din figura 4, sînt deosebiri destul de semnificative la utilizarea tuturor tipurilor de expresii, îndeosebi a expresiilor reactive și comunicărilor.

În condițiile activității de joc cu semenii copiii cu PCI și DM reacționau cu plăcere la propunerea de a se juca, dar interesul se concentra asupra acțiunilor nemijlocite cu atributele de joc, și nu asupra interacțiunii cu partenerul de joc.

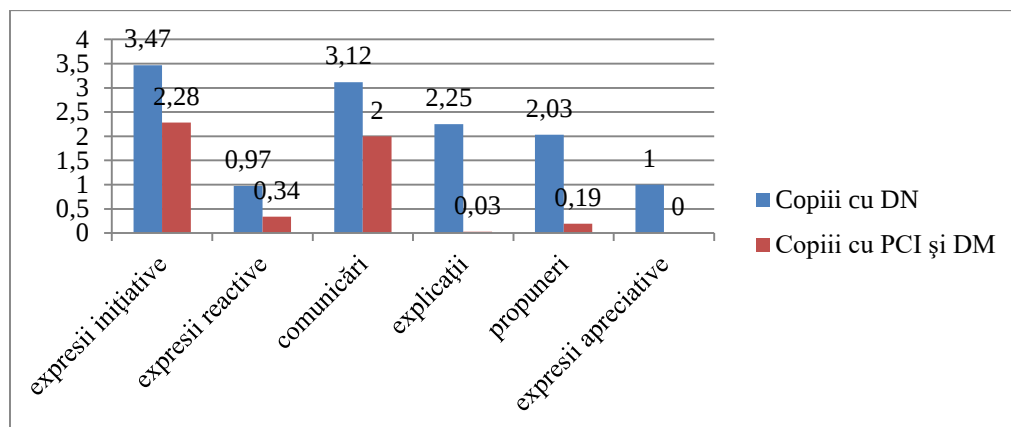

Fig. 5. Indicii comunicării în condițiile activității de joc cu semenii

Observăm diferențe semnificative la utilizarea tuturor tipurilor de expresii, îndeosebi a explicațiilor și propunerilor din cauza nivelului limitat al cunoștințelor și reprezentărilor despre mediu, importanței prioritare a adultului în organizarea și reglarea activității (figura 5).

S-au constatat diferențe între grupurile de copii referitoare la formele de comunicare. Astfel, în grupul copiilor cu DN predomină comunicarea personală, caracterizată printr-o mai mare implicare emoțională, inițiativă, motivație individuală formată. Copiii cu PCI și DM, în general, manifestă în situații practice o comunicare depersonalizată, care nu cere implicare personală nemijlocită. Preferă utilizarea gesturilor, însoțindu-le cu mimică spontană și grimase. Astfel, a fost determinată valoarea dominantă a formei practice de comunicare în cazul copiilor cu PCI asociată cu DM, care este mai scăzută în comparație cu copiii cu DN (figura 6).

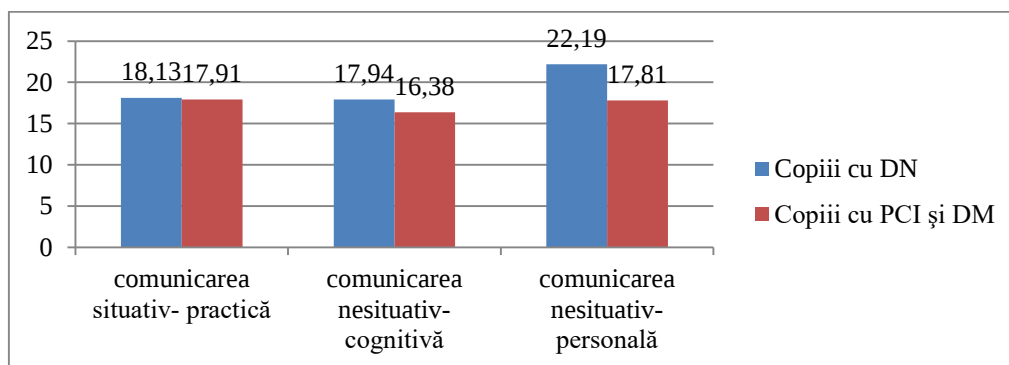

Fig. 6. Indicii formei dominante de comunicare

Cele mai apropiate contacte copiii cu PCI și DM le manifestă în relațiile cu părinții, îndeosebi cu mama, spre deosebire de semenii lor cu DN, care tind într-o măsură foarte mare spre comunicarea cu semenii. Sunt dezvoltate insuficient calitățile de lider și curiozitatea. Valori înalte constituie indicatorii: reacția la frustrare și tendința spre izolare (figura 7).

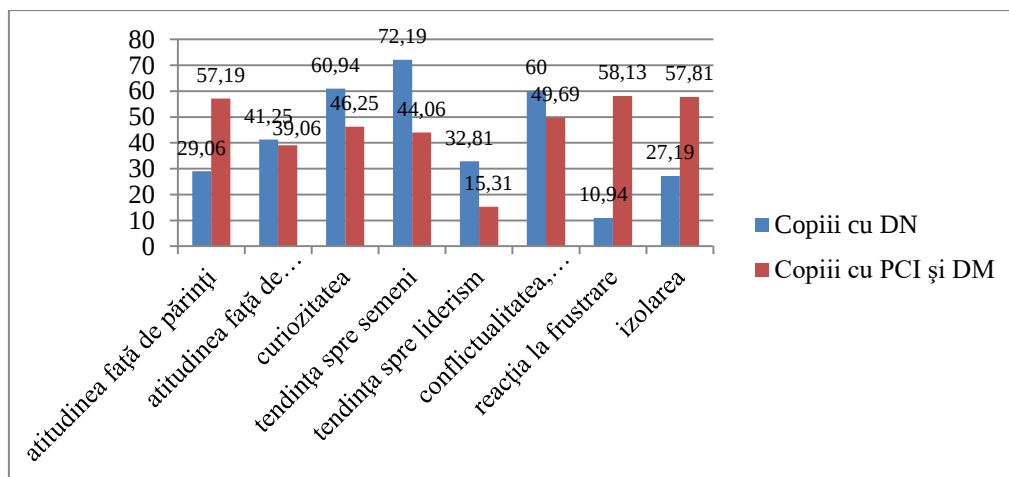

Fig. 7. Indicii relațiilor interpersonale

În urma cercetărilor empirice a particularităților comunicării la copiii cu PCI asociată cu DM, putem conchide că:

- copiii cu PCI asociată cu DM au manifestat imaturitatea sferei comunicative, spre deosebire de cei cu DN;
- copiii întâmpină dificultăți semnificative la realizarea rolului comunicativ de ascultător, considerat drept confirmare a gradului de pregătire a comunicanților către comunicare;
- insuficiența deprinderilor de percepție socială, caracterul mărginit al reprezentărilor despre lumea socială, caracteristicile cercului de cunoștințe condiționează limitarea conținutului a expresiilor produse de către copiii cu PCI asociată cu DM în situațiile comunicării;
- copiii cu PCI asociată cu DM, în comparație cu copiii cu DN, au demonstrat incapacitatea de a organiza independent activitatea comună și de a stabili contactul verbal productiv, având nevoie de ajutorul adultului;
- la copiii cu PCI asociată cu DM predomină comunicarea situativ-practică;
- lor le este caracteristică tendința spre izolare, în timp ce tendința spre comunicare este dependentă de nivelul intelectual, de prezența abilităților comunicative și a deprinderilor de adaptare socială, de atitudinea față de ei a adulților, de incapacitatea de a ține cont de părerea celor din jur.

În urma cercetării stării de fapt a comunicării copiilor cu PCI și DM, putem menționa *concluziile*:

1. Comunicarea este definitorie ființei umane. Această teză este confirmată praxiologic de caracteristicile comunicării copiilor cu PCI asociată cu DM, de aceea metodologia cercetării acestor copii trebuie să se conformeze obiectului cercetării (caracteristicilor acestei categorii de educați), luând în considerație, întâi de toate, particularitățile comunicării acestora, prin care se dezvoltă întreaga lor personalitate.

2. Studiul experiențial (experimentul de constatare) a confirmat caracteristicile teoretice ale copiilor cu PCI asociată cu DM la toți indicii, a descoperit particularități individuale ale comunicării verbale a acestora, inclusiv:

- a confirmat imaturitatea gândirii și comunicării în aspectele lexical, gramatical și stilistic: interesul scăzut pentru comunicare, reacția haotică, selectivă, instabilitatea interesului, concentrarea pe propriul comportament, agresivitatea, insuficiența conștientizării actului de comunicare etc., precum și epuizare rapidă, insuficiența capacității de percepție socială și de preprezentări sociale;

- a depistat deosebiri statistic veridice în semnificațiile indicatorilor comunicabilității, capacităților organizatorice, emotivității, amabilității, conflictualității;

- a confirmat preferința acestei categorii de copii de a comunica cu un adult (semnificativ în viața lor) și indiferența față de semenii și reticența pentru activități preferate de copiii sănătoși;

- în condițiile diminuării semnificative a comunicării verbale a acestor copii, crește rolul comunicării nonverbale cu adulții;

- copiii întâmpină dificultăți semnificative la realizarea rolului comunicativ de ascultător, considerat drept confirmare a gradului de pregătire a comunicanților către comunicare;

- la acești copii predomină comunicarea situativ-practică, depersonalizată, lipsită de inițiativă proprie.

3. S-a observat o anumită îmbunătățire a calității comunicării verbale a acestei categorii de copii, condiționată de noutatea și caracterul intuitiv al mijloacelor învățării-comunicării, de prezentarea explicit-sistemică a materiilor lexicale (cuvinte, expresii), de potențarea capacității de comunicare a copilului prin incursiunea în actul comunicării al acestuia a educatorului/învățătorului (adultului).

4. Astfel datele studiului experiențial al comunicării copiilor cu PCI asociată cu DM au confirmat ipotezele:

a) între comunicarea copilului cu parcurs normal de dezvoltare și cea a copilului cu PCI asociată cu DM există deosebiri semnificative, comunicarea verbală fiind condiționată nemijlocit de dezvoltarea intelectuală a copilului;

b) dificultățile de comunicare ale copiilor cu PCI asociată cu DM sunt condiționate, pe de o parte, de absența motivelor și intențiilor comunicaționale, a mijloacelor de exprimare a acestora, iar pe de altă parte, de lipsa modelelor de comportament comunicativ-verbal.

Capitolul III, ARGUMENTAREA EXPERIMENTALĂ A DEZVOLTĂRII COMUNICĂRII LA COPIII CU PARALIZIE CEREBRALĂ INFANTILĂ ASOCIATĂ CU DEFICIENȚĂ MINTALĂ, prezintă o analiză a principiilor și strategiilor de dezvoltare a

comunicării la această categorie de copii, a metodologiei experimentului de formare. Sunt elucidate scopul, principiile, obiectivele de bază și structura *Modelului pedagogic de dezvoltare a comunicării la copiii cu PCI asociată cu DM*. Este reliefată importanța colaborării cu părinții copiilor ca factori cu implicații deosebite în asigurarea succesului procesului de dezvoltare a comunicării. De asemenea, este prezentată organizarea și desfășurarea experimentului de control, care a constatat și validat eficiența *Modelului*. Realizarea acestui obiectiv a fost posibilă prin aplicarea metodelor empirice și a celor statistice și matematice de analiză a datelor obținute.

Experimentul formativ s-a bazat pe ipoteza că elaborarea și implementarea unui model pedagogic de dezvoltare a comunicării la copiii cu PCI asociată cu DM va asigura depășirea dificultăților de comunicare, determinînd îmbunătățirea performanțelor școlare și contribuind la socializarea acestor copii.

În experimentul formativ au fost incluși copiii cu PCI (diferite forme) asociată cu DM cu vîrsta de 7-8 ani: 16 copii – grupul experimental, acestora aplicîndu-li-se Modelul pedagogic elaborat; 16 copii – grupul de control, cărora li s-a aplicat metodologia tradițională de dezvoltare a comunicării. Experimentul formativ s-a desfășurat pe parcursul anului de studii 2011-2012 (nouă luni), de două ori pe săptămînă și cu durata activităților de 25-30 de minute.

Mediul în care s-a aplicat modelul de dezvoltare a comunicării este Centrul de Reabilitare *Asclepio* din localitatea Varnița, raionul Anenii Noi.

Scopul activităților formative a constat în dezvoltarea la copiii cu PCI asociată cu DM a competențelor și abilităților de comunicare verbală și nonverbală, aferente socializării lor eficiente.

Obiectivele de bază: dezvoltarea mijloacelor verbale de comunicare; formarea capacităților de aplicare practică a mijloacelor nonverbale de comunicare; dezvoltarea necesității/nevoii de comunicare; dezvoltarea la copii a competenței de comunicare și a activismului social în diverse situații din viață, fiind sprijiniți/asistați de părinți, pedagogi, semeni, de alte persoane din anturajul lor; cultivarea la copii a comportamentelor socio-emoționale și a trăsăturilor de caracter pozitive, care să le faciliteze înțelegerea reciprocă în procesul comunicării.

În experimentul formativ am aplicat *metode și procedee* intuitive: examinarea (desenelor, tablourilor, imaginilor foto, obiectelor); observația; metode și procedee verbale: explicația; discuția; povestirea; procedeul aprecierii pedagogice a procesului executării activității și rezultatului acesteia. Am aplicat pe larg metode și procedee practice: jocul (mobile, cu subiect, degetale, de rol etc.), exerciții (verbale, creative, imitative). Una din metodele principale în sistemul dezvoltării comunicării a fost metoda modelării, înțeleasă (în cazul dat) ca reproducerea, cu sprijin din partea profesorului, a modelelor comunicaționale inițiale.

Drept mijloc esențial de dezvoltare a comunicării copiilor cu PCI asociată cu DM a servit jocul. L.S. Vîgotski, examinînd jocul ca sursă de dezvoltare, susținea, că acesta creează *zona proximei dezvoltări*: în joc copilul întotdeauna este mai presus decît vîrsta sa, decît comportamentul său obișnuit, cotidian.

Experimentul formativ s-a desfășurat în forme de lucru individual și în grup (de la 2 pînă la 4-5 copii). Aceasta ne-a permis să ținem cont la maximum de particularitățile psihologice ale copiilor, să creăm condiții favorabile pentru abordarea diferențiată a acestora.

Modelul pedagogic de dezvoltare a comunicării la copiii cu PCI asociată cu DM a fost reprezentat de șase compartimente, care includ diverse teme pentru activitățile destinate acestor copii, atît în condițiile instituțiilor speciale, cît și la domiciliu. În *Model* este expus succint conținutul de bază al fiecărui compartiment, sunt aduse exemple de teme pentru activități și desfășurarea lor.

În compartimente nu se prezintă în detalii activitățile, ci modelele acestora, a jocurilor și exercițiilor. Aceasta pentru a nu impune tipare, ci a oferi posibilitatea de a aborda în mod creativ elaborarea activităților de dezvoltare la copiii cu PCI asociată cu DM a competențelor de comunicare și a vorbirii, luînd în considerare particularitățile și posibilitățile individuale și de vîrstă, precum și mobilul motivațional.

În scopul constatării gradului de eficiență a *Modelului* a fost desfășurat experimentul de control.

Datorită activităților sistematice cu copiii cu PCI asociată cu DM, se observă îmbunătățirea semnificativă practic a tuturor indicatorilor comunicării acestora: calitățile comunicative, mijloacele verbale de comunicare în situații experimentale, formele dominante de comunicare, relațiile interpersonale (figura 8). Copiii au devenit mai activi, mai dornici de comunicare, s-a modificat în sens pozitiv atitudinea față de sine și față de actul comunicativ, dar și față de alte persoane.

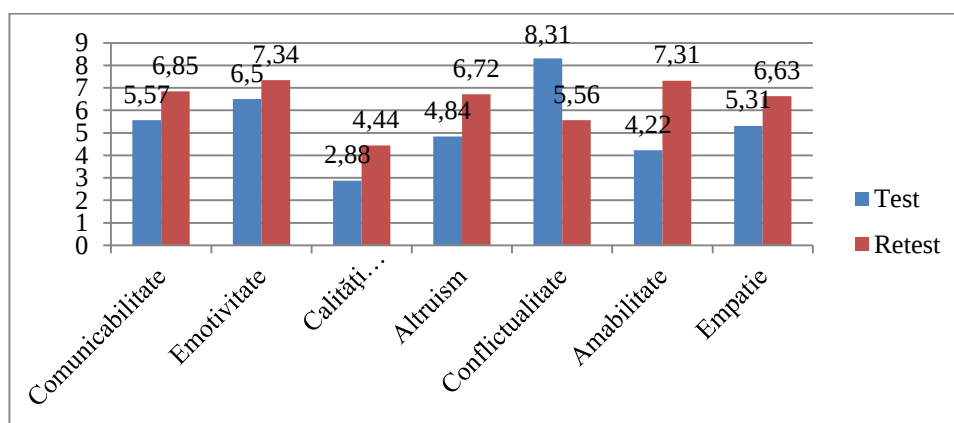

Fig. 8. Indicii caracteristicilor comunicării elevilor la etapa experimentului de control

Cercetarea repetată a caracteristicilor comunicării copiilor cu PCI asociată cu DM a demonstrat diferențe semnificative practic la toți indicatorii: a crescut nivelul comunicabilității, emotivității, calităților organizatorice, empatiei, amabilității, altruismului; a scăzut nivelul conflictualității.

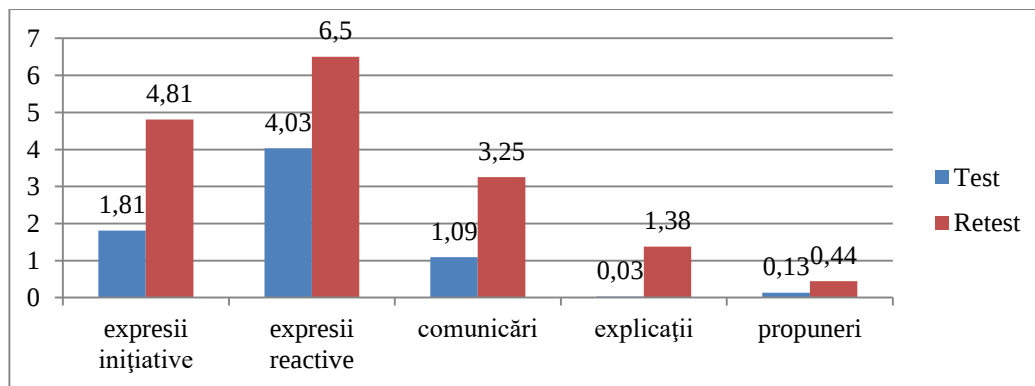

Fig. 9. Indicii situației comunicării situativ-practice cu adultul

S-au constatat deosebiri semnificative în utilizarea tipurilor comunicative de expresii în procesul jocului în comun cu adultul *Dimineața păpușii Anișoara* (figura 9). A crescut numărul de expresii folosite de copii, de comunicări și inițiative, fapt ce certifică modificarea poziției copiilor cu PCI și DM în procesul comunicării, legată de acceptarea rolului activ al subiectului comunicativ, de dezvoltarea relațiilor de parteneriat. Mai puțin a sporit numărul de propuneri.

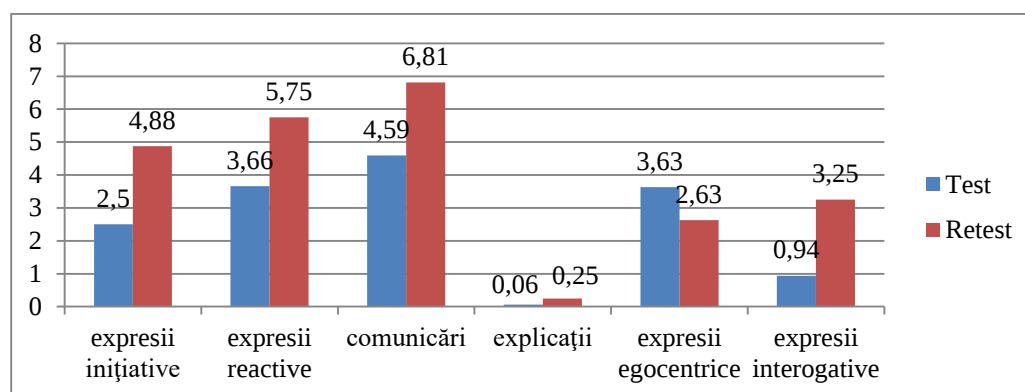

Fig. 10. Indicii situației comunicării nesituativ-cognitive cu adultul

Se observă deosebiri certe la toți indicatorii și în situația comunicării nesituativ-cognitive cu adultul (figura 10). Trebuie menționat, că sporirea numărului expresiilor interogative confirmă posibilitatea stimulării necesităților cognitive ale copiilor cu PCI asociată cu DM în comunicarea cu partenerul adult, ceea ce este important pentru dezvoltarea cognitivă și personală a acestor copii. Mai puțin a sporit numărul explicațiilor, dar a scăzut numărul expresiilor egocentrice utilizate.

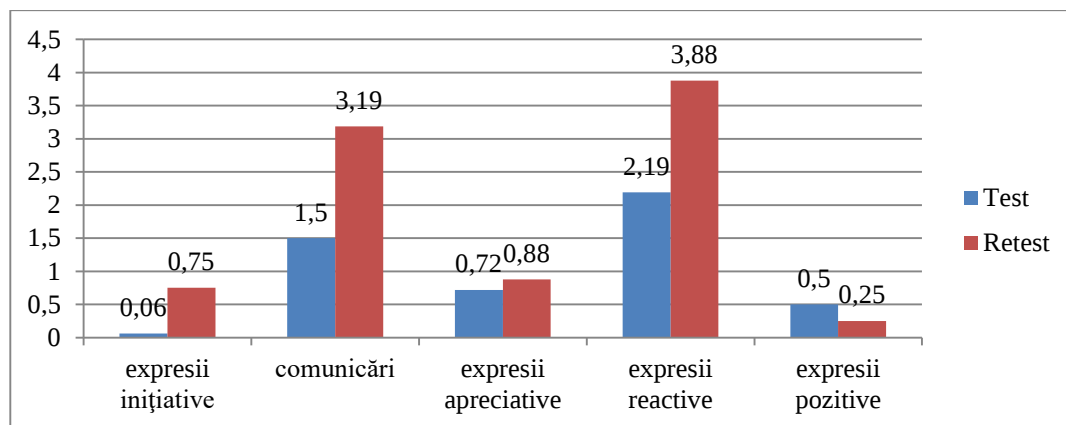

Fig. 11. Indicii situației comunicării nesituativ-personale cu adultul

Figura 11 indică deosebiri semnificative în utilizarea de către copiii din GE a tipurilor comunicative de expresii: inițiative, comunicări, apreciative și reactive, care s-au făcut în procesul examinării fotografiilor. Nesemnificativă este diferența în utilizarea expresiilor pozitive.

Analiza particularităților interacțiunii verbale cu semenii (figura 12) confirmă sporirea nivelului de independență a copiilor în planul stabilirii strategiei activității obiectual-practice, de joc și, prin urmare, a interacțiunii comunicativ-verbale în procesul realizării acesteia.

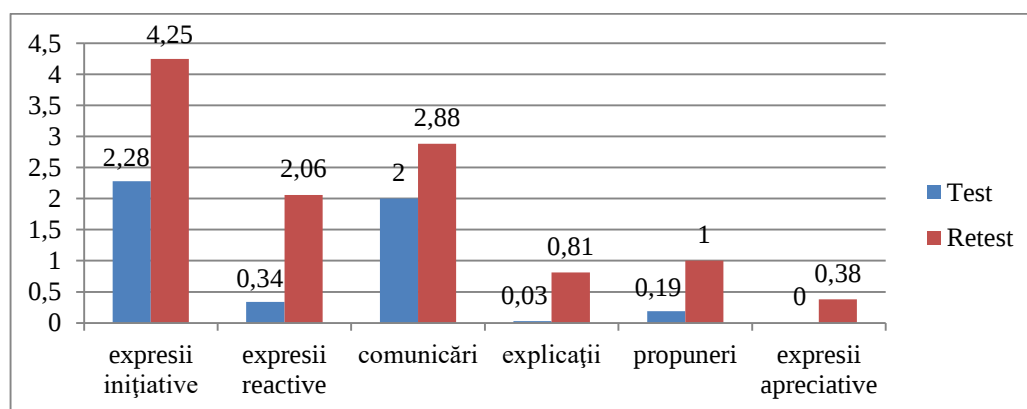

Fig. 12. Indicii comunicării în condițiile activității de joc cu semenii

Complexul activităților pedagogice a influențat utilizarea deprinderilor dobândite de interacțiune adecvată în procesul activității libere nereglementate, în procesul organizării jocurilor comune în colectivul de copii. Pedagogii au constatat lărgirea cercului de comunicare a copiilor cu PCI și DM, posibilitățile creării asociațiilor stabile în procesul realizării unor sau altor tipuri de activități (obiectual-practice, de joc). Complicarea conținutului activității comunicative în rezultatul realizării activităților se exprima în actualizarea de către copii a întrebărilor cognitive, comunicarea impresiilor de la diverse activități, exprimarea aprecierilor personale referitoare la cele întâmplate.

Rezultatele demonstrate de către copiii grupului experimental, după desfășurarea activităților formative, sunt remarcabile prin faptul că la ei a început să prevaleze semnificativ

forma personală de comunicare (figura 13). Prin urmare, după aplicarea *Modelului pedagogic* elaborat, la copiii cu PCI asociată cu DM a sporit necesitatea de atenție binevoitoare și colaborare. Se observă dezvoltarea gândirii intuitiv-plastice și a imaginației, a sporit volumul operațiilor verbale. Copiii se străduiesc să comunice pe fundalul activității independente.

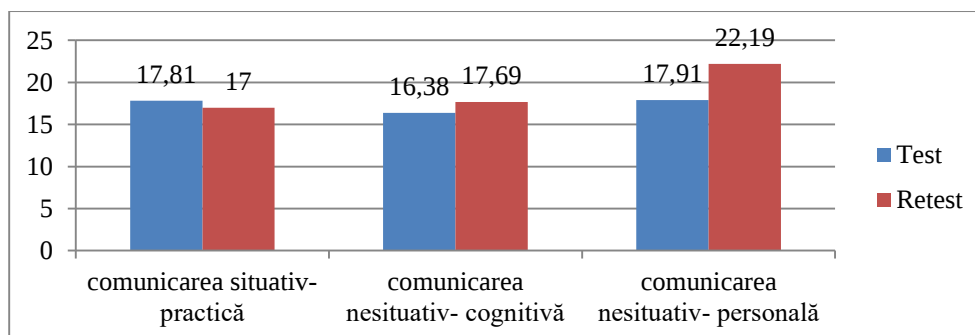

Fig. 13. Indicii formelor dominante de comunicare

Datele obținute la retestarea relațiilor interpersonale (figura 14) demonstrează că, după desfășurarea activităților formative, atașarea față de părinți a devenit mai puțin strânsă, iar atitudinile față de pedagog au caracter cognitiv, pedagogul fiind acceptat ca izvor al noilor informații.

Despre dezvoltarea copiilor vorbesc și alți indicatori analizați (figura 14). Practic la toți copiii prevalează curiozitatea. De asemenea, predomină manifestări ale parametrului *tendința spre comunicarea cu semenii*, a apărut interesul față de comunicarea reciprocă între copii, dorința de a acționa împreună, de a imita acțiunea adultului. Se observă și o scădere a valorii indicilor la parametrii *conflictualitatea*, *agresivitatea*, *reacția la frustrare*, *izolarea*.

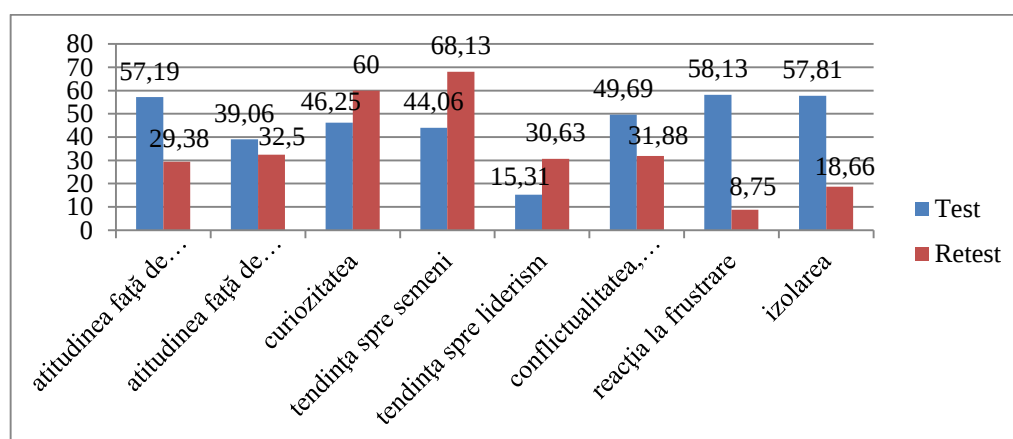

Fig. 14. Indicii relațiilor interpersonale ale comunicării copiilor

Experimentul formativ ne-a permis să elucidăm posibilitățile de dezvoltare a comunicării la copiii cu PCI asociată cu DM în urma implementării practice a modelului pedagogic elaborat.

Compararea rezultatelor obținute de copiii din grupul experimental cu rezultatele obținute de copiii din grupul de control, iar în unele situații și a datelor experimentului de constatare, a

permis estimarea schimbărilor cantitative și calitative la copiii din grupul experimental: la copiii antrenați în experiment s-a observat îmbunătățirea semnificativă practic a tuturor indicatorilor comunicării. Copiii au devenit mai activi, mai dornici de comunicare, s-a modificat în sens pozitiv atitudinea față de sine și față de actul comunicării, dar și față de alte persoane.

Datele generalizate ale activității instructiv-educative sunt oferite de *concluziile*:

1. Experimentul de formare, desfășurat conform *Modelului de dezvoltare a comunicării copiilor cu PCI asociată cu DM*, a confirmat ipoteza cercetării - elaborarea și implementarea unui model pedagogic de dezvoltare a comunicării la copiii cu PCI asociată cu DM va asigura depășirea dificultăților de comunicare, determinînd îmbunătățirea performanțelor școlare și contribuind la socializarea acestor copii, a oferit rezultate semnificative teoretic și practic cu privire la activitatea de comunicare a copiilor cu PCI asociată cu DM.

2. Aplicarea experimentală a *Modelului DCC-PCI/DM* a validat modelul - principiile, obiectivele, conținuturile și metodologiile generale și specifice, precum și capacitatea acestuia, fiind aplicat cu pricepere în condiții concrete, de a asigura o dezvoltare semnificativă comunicării copiilor cu acest tip de dizabilități.

3. Experimentul desfășurat conform *Modelului DCC-PCI/DM* a demonstrat că dezvoltarea comunicării la copiii cu acest tip de dizabilități este posibilă în condițiile în care:

a) activitatea copiilor și a pedagogului este ghidată de un program educațional individualizat (PEI), elaborat în conformitate cu specificul (senzorio-motric, cognitiv, de limbaj și comunicare, socio-emoțional) și necesitățile copilului pentru autonomie personală și socială, reglate volitiv, și așteptările părinților;

b) pedagogii iau în considerație: starea sferelor sensoră, motoră și cognitivă a copiilor; nivelul de dezvoltare a activității lor obiectual-practice; nivelul deprinderilor de interacționare interpersonală; nivelul de formare la copii a competenței de comunicare; aspectele specifice ale competenței de comunicare a acestei categorii de copii; utilizează mijloace nonverbale de comunicare (sistemul gestual, pictogramele, sistemul Bliss) și intuitive.

4. În condițiile concluziilor 1-3, indicatorii comunicabilității, emotivității, calităților organizatorice, altruismului, amabilității cresc considerabil, atestându-se concomitent și o scădere pe măsură a nivelului conflictualității: în toate situațiile comunicaționale s-au atestat deosebiri certe în domeniul activismului comunicativ-verbal, prezentării lexicale și gramaticale ($p < 0,05$); la copii începe să prevaleze semnificativ forma nesituativ-personală de comunicare ($t = 8,451$; $p < 0,001$); devin mai pronunțate și mai frecvente tendințele spre liderism și calitățile de lider, curiozitatea și comunicabilitatea în grup, observându-se concomitent o ameliorare a ritmului de dezvoltare a relațiilor interpersonale, prevalarea activismului comportamental al

copiilor și înregistrându-se semne evidente de descreștere a reacției la frustrare și izolare, la conflictualitate și agresivitate.

5. Rezultatele experimentului au condus la elucidarea posibilităților de dezvoltare a comunicării la copiii cu PCI asociată cu DM.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Cercetarea a rezolvat *problema științifică* - argumentarea teoretico-aplicativă a eficientizării procesului de comunicare la copiii cu PCI asociată cu DM în baza aplicării Modelului pedagogic de dezvoltare a comunicării, modul de soluționare și valorile teoretice, experiențiale și experimentale fiind date de următoarele concluzii și recomandări practice:

1. Studiul teoretic al problemei a relevat vechimea ei în spațiul cultural european, inclusiv în URSS/Rusia, România și Republica Moldova, prin sistematizarea rezultatelor cercetărilor în domeniu, fiind sintetizat un tablou clinic-psihofiziologic-pedagogic semnificativ dezvoltării comunicării la copiii cu PCI asociată cu DM, care include:

- perioada de afectare a sistemelor cerebrale (perioada precoce);
- cauzalitatea nedevelopării totale și asocierea deficienței mintale - afectarea sistemelor cerebrale în perioada precoce;
- relația între deficiența psihofiziologică a acestor copii și retardul în dezvoltarea psihofiziologică generală, în dereglările de comunicare și experiențele slabe și defectuoase de comunicare;
- cauza principală a nedevelopării fonetico-fonematice a limbajului la copiii cu PCI asociată cu DM: caracterul avansat al dereglărilor structurii lexico-gramaticale;
- cauza principală care îi dezavantajează în plan educațional și social pe copiii cu paralizii centrale infantile asociate cu deficiența mintală: dereglările de comunicare.

2. Caracteristica complexă a tabloului clinic-psihofiziologic-pedagogic a conturat limitele obiectului de cercetare și scopul acesteia:

- caracterul definitiv al comunicării pentru ființa umană, în general, și pentru copiii cu PCI asociată cu DM, în special;
- conformarea metodologiei cercetării acestor copii la obiectul de cercetare (caracteristicilor psihofiziologice/ale comunicării acestor educați).

3. Studiul praxiologic a confirmat caracteristicile teoretice ale copiilor cu PCI asociată cu DM la toți indicii, a descoperit particularități individuale ale comunicării verbale a acestora, inclusiv:

- a confirmat imaturitatea gândirii și comunicării în aspectele lexical, gramatical și stilistic: interesul scăzut pentru comunicare, reacția haotică, selectivă, instabilitatea interesului, concentrarea pe propriul comportament, agresivitatea, insuficiența conștientizării actului de comunicare, capacitatea redusă de percepție socială și de reprezentări sociale etc., precum și epuizarea rapidă a copiilor cu aceste disabilități;

- a depistat deosebiri statistic veridice în semnificațiile indicatorilor comunicabilității, capacităților organizatorice, emotivității, amabilității, conflictualității, precum: preferința acestei categorii de copii de a comunica cu un adult (semnificativ în viața lor) și indiferența față de semenii și reticența pentru activități preferate de copiii sănătoși; creșterea rolului comunicării nonverbale cu adulții; dificultățile copiilor în realizarea rolului comunicativ de ascultător și predominarea comunicării situativ-practice.

4. Rezultatele obținute la etapa de constatare a cercetării, alături de reperele teoretice, au servit drept bază pentru elaborarea unui *Model pedagogic de dezvoltare a comunicării copiilor cu PCI asociată cu DM*, care a întrunit, alături de cele genurile, principii (*accesibilității, multilateralității, individualizării și diferențierii, temeiniciei și durabilității rezultatelor, dezvoltării prin activitate, conștientizării și activismului copiilor*), obiective (dezvoltarea comunicării prin dezvoltarea generală și specifică a copiilor), conținuturi (valori accesibile și adecvate vârstei și caracteristicilor psihofiziologice) și metodologii (individualizarea, activitatea în grup, activitatea ludică etc.) specifice dezvoltării comunicării la această categorii de copii.

5. Experimentul de formare, desfășurat conform *Modelului DCC-PCI/DM*, a confirmat ipoteza cercetării - depășirea dificultăților de comunicare a copiilor cu PCI asociată cu DM, îmbunătățirea performanțelor școlare și socializarea acestor copii prin aplicarea unui model pedagogic special construit; a oferit rezultate semnificative teoretic și practic cu privire la activitatea de comunicare a acestor copii. În special și în particular, experimentul:

- a validat principiile, obiectivele, conținuturile și metodologia proiectată de *Modelul DCC-PCI/DM*;

- a demonstrat că dezvoltarea comunicării la copiii cu PCI asociată cu DM este posibilă în condițiile în care activitatea copiilor și a pedagogului este ghidată de un program educațional individualizat (PEI), iar pedagogii iau în considerație starea psihofiziologică a copiilor, nivelul de dezvoltare a activității lor obiectual-practice, nivelul deprinderilor de interacționare interpersonală, nivelul de formare a competenței de comunicare, aspectele specifice ale competenței de comunicare și utilizează mijloace nonverbale și intuitive de comunicare;

- a confirmat că indicatorii comunicabilității, emotivității, calităților organizatorice, altruismului, amabilității cresc considerabil, atestându-se concomitent și o scădere pe măsură a nivelului conflictualității;

- a condus la elucidarea posibilităților de dezvoltare a comunicării la copiii cu PCI asociată cu DM.

6. S-a stabilit că legătura corelațională strânsă dintre indicatorii activismului comunicativ-verbal, prezentarea lexicală și gramaticală a limbajului cu diverse tipuri de expresii certifică importanța respectivelor situații de comunicare pentru dezvoltarea competențelor de comunicare.

7. Implementarea Modelului DCC-PCI/DM a provocat o dinamică pozitivă în dezvoltarea comunicării acestor copii în aspectele comunicării verbale și nonverbale, în relațiile interpersonale, sporirea activismului și nivelului de independență a copiilor.

Recomandări pentru implementare:

1. Cercetătorilor în domeniul psihopedagogiei speciale, cadrelor didactice din școlile speciale și centrele de reabilitare pentru copiii cu deficiențe – aplicarea constructivă a metodelor de diagnosticare și a *Modelului DCC-PCI/DM*.

2. Cadrelor didactice din domeniul pedagogiei speciale:

- specificarea expresă în programele educaționale individualizate a obiectivelor, conținuturilor și metodologiei de dezvoltare a comunicării;

- însușirea metodologiei specifice dezvoltării comunicării la copiii cu PCI asociată cu DM: jocul, mijloacele intuitive, mijloacele nonverbale de comunicare etc.

3. Părinților copiilor cu PCI asociată cu DM: studiul și aplicarea metodologiei elaborate și aplicate în cercetarea noastră; colaborarea strânsă cu pedagogii în soluționarea tuturor problemelor de educație lingvistică a copiilor.

BIBLIOGRAFIE

1. Belibova S. Cercetarea formelor de comunicare la copiii cu paralizie cerebrală infantilă. În: Probleme actuale ale științelor umanistice. Analele științifice ale doctoranzilor și competitorilor. Vol. XI. Chișinău, 2012, p. 148-155

2. Belibova S. Comunicarea augmentativă – oportunitate de integrare socială a copiilor cu CES. În: Probleme actuale ale științelor umanistice. Analele științifice ale doctoranzilor și competitorilor. Vol. IX. Chișinău: Tipogr. UPS „Ion Creangă”, 2010, p. 450-459

3. Belibova S. Dezvoltarea comunicării copiilor cu paralizie cerebrală infantilă asociată cu deficiență mintală în cadrul relațiilor interpersonale. În: *Psihologie*, 2014, nr.3-4, p. 55-61

4. Belibova S. Diagnosticarea dezvoltării abilităților de comunicare la copiii cu deficiențe fizice severe. În: Probleme actuale ale științelor umanistice. Analele științifice ale doctoranzilor și competitorilor. Vol. XI, p. II. Chișinău, 2012, p. 163-168
5. Belibova S. Factorul comunicării și dezvoltarea copilului cu deficiențe psihice. În: Problematika educației incluzive în Republica Moldova: perspective și soluții practice: Materialele conferinței internaționale științifico-practice. Chișinău: IFC, 2012, p.31-37
6. Belibova S. Probleme teoretice și practice în comunicarea copiilor cu deficiențe multiple. În: Probleme actuale ale științelor umanistice. Analele științifice ale doctoranzilor și competitorilor. Vol. XII, p. I. Chișinău: Tipogr. UPS „Ion Creangă”, 2013, p. 70-74
7. Belibova S. Probleme teoretice și practice în comunicarea copiilor cu deficiențe multiple. În: Teorii și experiențe în educația incluzivă. Culegere de articole. Chișinău: Pontos, 2013, p. 47-52
8. Belibova S. Studiu experimental al comunicării la copiii cu PCI asociată cu deficiență mintală. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială*, 2014, nr. 37, p. 47-56
9. Belibova S., Danii N. În sprijinul voluntarilor și părinților: importanța jocului în formarea deprinderilor de comunicare la copiii cu probleme în dezvoltare. În: Asistența psihologică, psihopedagogică și socială ca factor al dezvoltării societății. Materialele Conferinței Științifice Internaționale Jubiliare. Vol. II. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2010, p. 158-162
10. Belibova S., Timuș A. Prin comunicarea augmentativă – spre integrarea socială a copiilor cu nevoi speciale. În: Asistența psihologică, psihopedagogică și socială ca factor al dezvoltării societății. Materialele Conferinței Științifice Internaționale Jubiliare. Vol. II. Chișinău, 2010, p. 172-178
11. Bodrug O. Modele psihopedagogice de dezvoltare a limbajului la copiii cu RDP (structura lexico-gramaticală). Autoref. tezei de dr. în psihologie. Chișinău, 2001. 23 p.
12. Callo T. Educația comunicării verbale. Chișinău: Litera, 2003. 148 p.
13. Doise W. Interacțiuni sociale și dezvoltări cognitive. În: Psihologie socială. Aspecte contemporane/coord. A. Neculau. Iași: Polirom, 1996, p. 123-136
14. Nosății A. Modele psihopedagogice de intervenție în procesul pregătirii pentru școală a copiilor cu tulburări de limbaj. Autoref. tezei de dr. în psihologie. Chișinău, 2010. 27 p.
15. Racu I. Psihogeneza conștiinței de sine în diferite situații sociale de dezvoltare. Teză de dr. hab. în psihologie. Chișinău, 1998. 313 p.
16. Rotaru M. Cercetarea, corecția și dezvoltarea actului lexic la copiii deficienți mintal. Date experimentale, recomandări. Chișinău: UPS „I.Creangă”, 2002. 65 p.
17. Slama-Cazacu T. (red.) Cercetări asupra comunicării. București: Ed. Academiei RSR, 1973. 360 p.

18. Баряева Л.Б., Логинова Е.Т., Лопатина Л.В. Подготовка к обучению грамоте детей с умеренной и тяжёлой умственной отсталостью. Пособие для учителя. СПб.: Изд-во «СОЮЗ», 2004. 44 с.
19. Белибова С. Альтернативная и аугментативная коммуникация и инклюзивное образование. В: Альтернативная и дополнительная коммуникация как основа для развития, реабилитации и обучения людей с нарушениями в развитии. Сборник статей международной научно-практической конференции. Санкт-Петербург: АНО ДО «СЦДБ», 2014, с. 179-183
20. Белибова С. Альтернативные системы обучения детей с множественными нарушениями развития. В: Материалы IX-ой Восточно - и Центральноевропейской Региональной конференции по вопросам альтернативной коммуникации. Киев: ДІА, 2013, с. 12-17
21. Галигузова Л.Н. Влияние потребности в общении на избирательность восприятия у детей раннего возраста. В: Исследования по проблемам возрастной и педагогической психологии/под ред. В.В. Давыдова и М.И. Лисиной. Москва, 1978, с. 110-115
22. Екжанова Е.А., Стребелева Е.А. Организация и содержание коррекционно-воспитательной работы в специализированном учреждении для детей с нарушением интеллекта. Методическое пособие. Москва: Институт коррекционной педагогики РАО, 2000. 95 с.
23. Жигорева М.В. Дети с комплексными нарушениями в развитии: педагогическая помощь. Москва: Академия, 2008. 240 с.
24. Исаев Д.Н. Умственная отсталость у детей и подростков. СПб.: Речь, 2003. 391 с.
25. Кольцова В.А. Усвоение понятий в условиях непосредственного общения. В кн: Проблемы общения в психологии. Москва: Наука, 1981, с. 60-78
26. Кравцова Е. Психологические проблемы готовности детей к обучению в школе. Москва: Педагогика, 1991. 152 р.
27. Леонтьев А.А. Психология общения. Москва: Смысл, 1999. 365 с.
28. Липакова В.Н. Формирование речевой коммуникации у детей с умственной отсталостью в степени имбецильности. В: Речевая деятельность в норме и патологии. Мат. межотраслевой н.-пр. конф. СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 1999, с. 35-40
29. Лисина М.И. Общение, личность и психика ребёнка. Москва: Изд-во «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. 383 с.
30. Маллер А.Р., Цикото Г.В. Воспитание и обучение детей с тяжёлой интеллектуальной недостаточностью. Москва: Издательский центр «Академия», 2003. 208 с.

31. Мастюкова Е.М., Ипполитова М.В. Нарушение речи у детей с церебральным параличом. Москва: Просвещение, 1985. 203 с.
32. Мещерякова С.Ю., Галигузова Л.Н. Педагогика детей раннего возраста. Москва: Владос, 2007. 301 с.
33. Недоленко С.В. Педагогические условия развития игровой деятельности учащихся с умеренной умственной отсталостью. Дис. канд. пед. наук. СПб., 2000. 198 с.
34. Прихожан А.М., Толстых Н.Н. Исследование психического развития младших школьников, воспитывающихся в закрытом детском учреждении. В кн: Возрастные особенности психического развития детей. М.: НИИ общей и педагогической психологии, 1982, с. 94-111
35. Ружская А.Г. Развитие общения дошкольников со сверстниками. Москва: Педагогика, 1989. 216 с.
36. Смирнова Е.О. Особенности общения с дошкольниками. М.: Академия, 2000. 151 с.
37. Шипицына Л.М. Развитие навыков общения у детей с умеренной и тяжёлой умственной отсталостью. СПб.: Союз, 2004. 336 с.
38. Школьников Н.Н. Система развития коммуникативного поведения у детей дошкольного возраста с осложнёнными формами интеллектуальной недостаточности. Автореф. дис. канд. пед. наук. Москва, 1993. 15 с.
39. Шпек О. Люди с умственной отсталостью. Обучение и воспитание. Пер. с нем. А. П. Голубева. Москва: Издательский центр «Академия», 2003. 432 с.
40. Mugny G. Socio-cognitive conflict and structure of individual and collective performances. In: European Journal of Social Psychology. Vol.8, 1978, p.181-192
41. Schiefelbusch R.J., Richardson S.O. Speech and social development of mentally retarded children. In: Language and mental retardation. New York, 1967, pp. 174-191

ADNOTARE

Belibova Silvia. Dezvoltarea comunicării la copiii cu deficiențe multiple. Teză de doctor în științe pedagogice, Chișinău, 2015

Structura tezei: introducere, 3 capitole, concluzii și recomandări, bibliografie din 230 titluri, 13 anexe, 142 pagini de text de bază, 25 figuri, 35 tabele. Rezultatele obținute sunt publicate în 12 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: dezvoltarea comunicării, deficiențe multiple, deficiență mintală (DM), paralizie cerebrală infantilă (PCI), model pedagogic.

Domeniul de studiu: pedagogie specială.

Scopul și obiectivele cercetării. Scopul a constat în elaborarea și aplicarea modelului pedagogic de dezvoltare a comunicării la copiii cu paralizie cerebrală infantilă (PCI) asociată cu DM în baza studierii particularităților de comunicare ale acestora. *Obiectivele cercetării* au constat în: identificarea reperelor conceptuale privind particularitățile comunicării la copiii cu deficiențe; stabilirea particularităților comunicării la copiii cu PCI asociată cu DM; elaborarea unui model pedagogic de dezvoltare a comunicării la copiii cu PCI asociată cu DM; aprobarea experimentală și evaluarea eficienței *Modelului pedagogic de dezvoltare a comunicării în activitatea copiilor cu PCI și DM*.

Noutatea și originalitatea științifică. A fost realizat studiul comparat experimental al dezvoltării comunicării la copiii cu DN și copiii cu PCI asociată cu DM, care a asigurat elaborarea și implementarea modelului pedagogic de dezvoltare a comunicării la această categorie de copii.

Problema științifică importantă soluționată rezidă în argumentarea teoretico-aplicativă a eficientizării procesului de comunicare la copiii cu PCI asociată cu DM în baza aplicării Modelului pedagogic de dezvoltare a comunicării.

Semnificația teoretică a investigației: a fost întemeiată necesitatea elaborării și aplicării unui model de dezvoltare a comunicării la copiii cu PCI asociată cu deficiență mintală.

Valoarea aplicativă a lucrării: posibilitatea utilizării *Modelului pedagogic de dezvoltare a comunicării la copiii cu PC asociată cu DM* în condițiile școlii auxiliare, centrului de reabilitare, școlii incluzive, serviciilor de asistență psihopedagogică.

Implementarea rezultatelor științifice s-a realizat prin experimentarea Modelului pedagogic de dezvoltare a comunicării, precum și prin intermediul unui șir de articole și comunicări științifice.

АННОТАЦИЯ

Белибова Силвия. Развитие общения у детей с множественными нарушениями.

Диссертация на соискание учёной степени доктора педагогических наук, Кишинёв, 2015.

Структура диссертации: введение, 3 главы, выводы и рекомендации, библиография из 230 источников, 13 приложений, 142 страниц основного текста, 25 рисунков, 35 таблиц. Полученные результаты отражены в 12-ти научных работах.

Ключевые слова: развитие общения, множественные нарушения, умственная отсталость (УО), детский церебральный паралич (ДЦП), педагогическая модель.

Область исследования: специальная педагогика.

Цель и задачи исследования: Цель состояла в разработке и внедрении педагогической модели по развитию общения у детей с ДЦП ассоциирующимся с УО на основе изучения их особенностей общения. Задачи исследования состояли в: идентификации концептуальных ориентиров об особенностях общения детей с нарушениями в развитии; установлении особенностей общения детей у детей с ДЦП ассоциирующимся с УО; разработке педагогической модели по развитию общения у детей с ДЦП ассоциирующимся с УО; экспериментальном утверждении и оценке эффективности данной модели в деятельности детей с ДЦП ассоциирующимся с УО.

Новизна и оригинальность исследования: Было реализовано экспериментальное сравнительное исследование общения у детей с нормальным развитием и детей с ДЦП ассоциирующимся с УО, обеспечившее разработку и внедрение педагогической модели по развитию общения у этой категории детей.

Значимая научная проблема, решённая в исследовании, состоит в теоретико-практической аргументации эффективности процесса общения у детей с ДЦП ассоциирующимся с УО путём применения педагогической модели по развитию общения.

Теоретическое значение: была основана необходимость разработки и внедрения модели по развитию общения у детей с ДЦП ассоциирующимся с УО.

Прикладное значение работы: возможность использования педагогической модели по развитию общения у детей с ДЦП и УО в условиях вспомогательной школы, реабилитационного центра, инклюзивной школы, служб психопедагогической помощи.

Внедрение научных результатов было достигнуто с помощью экспериментации педагогической модели для развития общения, а также посредством ряда научных статей и докладов.

ANNOTATION

Belibova Silvia. Communication development of children with multiple disabilities.

The doctoral thesis in pedagogical science, Chisinau, 2015.

Structure of thesis: it consists of introduction, 3 chapters, followed by conclusions and recommendations, bibliography with 230 sources, 13 annexes, 142 pages of basic text, 25 figures, 35 tables. The achieved results have been published in 12 scientific publications.

Key words: development, communication, multiple disabilities, mental deficiency (MD), infantile cerebral paralysis (ICP), pedagogical model.

Domain of research: special pedagogy.

Goal and objectives of research: The goal was to develop and apply a pedagogical model for development of communication at children with infantile paralysis (PCI) associated with MD on the basis of studying the particularities of their communication. Objectives of research were: identifying conceptual marks on the particularities of communication at children with disabilities; establishing particularities of communication at children with ICP associated with MD; developing of a pedagogical model of development of communication at children with ICP associated with DM; experimental approving and evaluating the effectiveness of pedagogical model of development of communication in activities of children with ICP and MD.

Novelty and scientific originality: Was realised a experimental comparative study of communication development at children with normal development and children with PCI associated with MD, that ensured development and implementation of pedagogical model for development of communication at this category of children.

Important scientific problem solved lies in theoretical-applivative argumentation of streamlining of the process of communication at children with PCI associated with MD in base of application of pedagogical model for development of communication.

Theoretical signification: was established the need to develop and implement a model for the development of communication at children with ICP associated with mental deficiency.

The applied value of the thesis: possibility of using pedagogical model of development the communication of children with ICP associated with MD in terms of auxiliary school, rehabilitation center, inclusive school, pedagogical support services.

Scientific results implementation was achieved through the experimentation of Pedagogical model for the development of communication and also through a series of scientific articles and scientific papers.

BELIBOVA SILVIA

**DEZVOLTAREA COMUNICĂRII LA COPIII CU
DEFICIENȚE MULTIPLE**

534.01 – PEDAGOGIE SPECIALĂ

Autoreferatul tezei de doctor în științe pedagogice

Aprobat spre tipar: 17.07.2015

Hîrtie ofset. Tipar ofset.

Coli de tipar: 2,75

Formatul hîrtiei 60x84 1/16

Tiraj: 50 ex.

Comanda nr. 07618

IS FE-P Tipografia Centrală

MD – 2068, Chișinău, str. Florilor, 1